

A HITMAGATARTÁS MAI IGAZOLÁSA

„Legyetek mindig készek rá, hogy mindenkinek megfeleljenetek, aki csak kérdezi, mi az alapja reménységteknek.”
(I. Pét. 3,15)

Az ember soha meg nem szűnik kérdezni: mi az élet értelme? ki az ember? mi a helye és szerepe a világmindenségben? Mi, ki az a titokzatos léttenger, amely körülvesz és hordoz engem?

De ahogy a mi személyes tapasztalatunk folyton alakul és változik gyermekkortól az öregkorig, hasonlóképpen változik az emberiség léttapasztalata is kultúrák, történelmi korok, műveltségi fokok, közösségi-élmények, és szellemi horizontok változásával. Mi mindig egy már kialakult világképbe születünk bele, amelyet azután az élet változásai, új helyzetek és felfedezések hol ezen, hol azon a ponton kérdésessé tesznek. — A világról, az emberről és a Létalapról alkotott kép folyton mozgásban levő egyensúlyrendszerhez hasonlítható, és az egyik változása kihat a másikra is.

A nagy különbség a mi korunk és réges-rég letűnt korok között az, hogy a mi korunk ismeretanyaga olyan rohamosan gyarapszik, hogy a folytonosan mozgásban levő egyensúlyt felborulással fenyegeti. Annyi új kérdés vetődik fel, hogy még meg se válaszoltuk, és máris megváltozott a horizont és a kérdésföltevés. Rengeteg az információ, válogathatunk benne; különféle világképeket gyárthatunk a mi információs anyagunk alapján, ezért különféle módokon válaszolunk a létkérdésekre, a lét értelmére, a végső dolgokhoz való viszonyulásunk feladataira. Így aztán a sokféle (részben sütetlen) világnézet annyi kérdést tesz fel a bevett és öröklött vallással kapcsolatban, hogy szinte lehetetlen megválaszolni; és a szakteológusok is túlságosan válaszkeresőknek tűnnek, — legalábbis azok szemében, akik azt várják el tőlük, hogy az örök igazságok birtokában biztos és szilárd válaszokat adjanak a kereső világnak.

A mai természettudományos világkép az egész világegyetemet egyetlen, széduletes fejlődési folyamatnak fogja fel. Nemcsak az egyes növényi és állati fajok alakultak ki időben, hanem maga az élet is, azt megelőzően a bolygók és a naprendszerek. Amíg az emberiség tapasztalata és közösségi emlékezete nem nyúlt 5000 évnél messzebbre, őszintén és becsületesen lehetett állítani, hogy az ember természete nem változik a történelem változásai közben. De az altamirai barlangban talált festmények 40 000 évesek, és az 1950-es években már 2—3 millió évre tették az emberi élet kezdetét. Hozzá kell tehát szoknunk az idő-dimenzióhoz, ami egy sztatikus világképben gyakorlatilag elhanyagolható volt. — Amíg eszmélésünkben az „ember” szó az utolsó 5000 év tapasztalatából ismert, sztatikus emberfogalmat jelentette, könnyű volt „örök igazságokról” beszélni akár a filozófia, akár a vallás terén, mert a vallás igazságait is ezzel a nem változó, öröknek gondolt emberi természettel hoztuk összefüggésbe. Ma az emberi természet kialakulását is, a világegyetem kialakulását is eseményektől, azaz esetlegességektől függő, nem szükségszerű és mégis fejlődéses folyamatnak gondoljuk, amelynek további alakítása a mi döntésünktől is függ.

Röviden így is megfogalmazhatjuk a gondolkodó mai helyzetét: a fejlődési folyamatba beleágyazott világnak része az ember, és most tudatába tört, hogy az idő nagyon-nagyon relativizálja sok örök érvényűnek és értékűnek tartott elgondolását és elképzelését.

Sztatikus volt az a világkép, amelyen az a gondolkodásmód és az a gondolatrendszer épült, amelynek segítségével próbáltuk megérteni magunkat és helyzetünket. A teológia is ezt a világképet és az azon épülő nyelvezetet használta eszközzül. Más fogalmi rendszer nem is állt a rendelkezésére. A teológia is azt kérdezte, de a hit dolgaira vonatkozóan: mi a valóságok lényege, természete, oka, célja? mi az, hogy lét, okság, ismeret, igazság, tér és idő, test és lélek, idő és örökkévalóság? — Most nem az vitatjuk, hogy ez a metafizikai gondolkodás érvényes-e ma is, szükséges-e, és egyáltalán meglehetünk-e nélküle, ha egyszer gondolkozni kezdünk. Csupán megállapítjuk, hogy Kant óta ez a fajta gondolkodásmód egyre kevésbé jellegzi meg az embernek mentalitását. Tehát, hitünket ebben a

gondolkodásmódban gondoljuk végig és ezt a fogalmi rendszert használjuk megértésére; akkor sokan úgy fogják megélni a hitet, mint egy letűnőben levő gondolkodásmóddhoz és egy letűnt világmagyarázathoz illő eszmerendszert, amely az embernek a létezéshez való viszonyulását és misztikus vágyainak szárnyalását inkább megnehezíti, mint segíti.

Nehogy azt gondoljuk, hogy ez a fajta krízis az első az Egyház életében. Csak egy-két példát említek illusztrációképpen.

A szemita gondolkodásmód és a görög gondolkodásmód igazi ütközése 310 körül történt. A keresztények élték a hitüket, a Jézus-hirdette fiúi viszonyt az Atyával. Elméletileg nem sokat boncolták. Jött ekkor Alexandriába, a görög filozófia precíz fogalmain nevelkedett Ariusz, és föltette a kérdést: a Fiú vagy a Teremtő-Isten vagy a teremtetett valóságok rendjébe tartozik; az Isten megbízhat ugyanis a teremtéssel egy szédületesen nagy, világot átfogó, de mégiscsak teremtetett Ertelmet is, akit nyugodtan lehet az Isten képmásának, Igéjének nevezni. Ezek után kérdezem: az Ige, az Atya Fia melyik rendbe tartozik? Ez a kérdésföltetés a szentírásolvasó, azon elmélkedő és azt élő keresztények számára új és szokatlan volt; viszont Jézushoz és az Istenhez való viszonyuk helyessége és érvényessége forgott kockán. Az elvont, spekulatív kérdés, — amit sokáig nem bírtak kielégítő módon megválaszolni, — egy időre elbizonytalanította a hitüket. Nem láttak tisztán. Szent Athanázra és a niceai zsinatra volt szükség, hogy a régi hit az új terminológia nyelvén is azonos maradjon önmagával: azóta valljuk, hogy a Fiú egylényegű az Atyával.

Szent Ágoston Plató fogalmait és eszmerendszerét használta fel a hit igazságainak megértésére és megértetésére.

A X—XIII. században az arabok döngették a barbárságba hullott és onnan kiemelkedő Európa kapuit. Újra két egymástól eltérő kultúra találkozik és ütközik. Az arab matematika és csillagászat fölötte áll Európáénak. Kultúrája, világképe más; nem platói, hanem arisztotelészi. Más a teológiája is. Új kérdésekkel áll elő. Arisztotelész olvasását a konzervatívok veszélyesnek tartják Párizsban, meg akarják tiltatni. Nagy Szent Albert és Aquinói Szent Tamás teremtik meg az arisztotelészi modernebb világkép és a szentírási hit között a szintézist, a hitbe integrálva „az ellenfél” pozitív, igaz megállapításait. Így tisztázódik a szaktudomány és a teológia, az ész és a hit, a természet és a természetfölötti közötti viszony nem egy kérdése is.

A XIX. század eleje óta a gyorsan fejlődő természettudományok, majd a XX. század eleje óta a pszichológia és a szociológia alakít ki új gondolkodásmódot és fogalmi rendszert. Ezzel kell dolgoznunk, illetve ebből kell kiindulnunk, megmutatva, mi a pozitív bennük, mekkora az érvényességi körük, és miért elégtelenek a világnézet-igazoláshoz.

Sok szónak is egy a vége: ma is új nyelvre van szükség a régi hit kifejezésére; és ez a nyelv ma a fenomenológia, a perszonalizmus, az egzisztencializmus és a nyelvanalízis, a szaktudományok nyelve és világképe; vagyis: *hitünkben szét kell választani azt, ami a hit magja, a hit burkától.* Nehéz és veszélyes vállalkozás, mivel a mentalitást nem lehet úgy váltogatni, mint a télikabátot.

Mindenki elismeri, hogy más a gondolat és más a nyelvi kifejezése. Van egy gondolatom: ki bírom fejezni a magyar, a francia, az angol nyelvtan szabályai szerint. De vigyázat! A szógyökben rejlő kép már más irányba indítja el a gondolkodást, mert más asszociációkat idéz föl akaratlanul. (Pl. „érteni” az elérni, fölérti, érinteni, érezni szógyökkel rokon; az ennek megfelelő „comprendre” viszont a dolgok együtt-fogását, egybefogását, megragadását jelzi; az „understand” pedig aláállást jelent.) Olvastam egy Beaudelaire-sonettet eredetiben és Ady, Szabó Lőrinc és Kosztolányi fordításában. Mind a három jó fordítás volt, hangulatilag is. De mindegyik fordító a maga sajátos stílusfordulatának a nyelven át közvetítette az üzenetet. Valami elvész és valami hozzáadatik minden fordításban. Minden fordítás és áttétel csak megközelítés.

Még komplikáltabb a feladat, ha nem egy-egy szó vagy rövid mű, hanem egy egész kultúra értékvilágát és gondolkodásmódját próbáljuk kifejezni és áttenni egy másik kultúra mentalitásrendszerébe. De — legalábbis elvben — a feladat nem megoldhatatlan, mert amint XXIII. János pápa a Zsinatot megnyitó beszédében mondta: „Más dolog a hit letéteményének régi tanrendszerében a lényeg és más

külső burkának megfogalmazása". Úgy is mondhatjuk: más a hit üzenete és más a fogalmi burok, amiben azt feltaláljuk. Vagyis hitünk újrafogalmazható és újrafogalmazandó, — de úgy, hogy a lényegesből semmi el ne vesszen!

Sok mai keresztény úgy érzi, hogy a keresztény igazságok biztos talaja meg-ingott a lába alatt, pedig csak a fogalmi burok foszladozik.

Mélyreható kulturális változások idején tehát számítani lehet rá, hogy val-lási fogalmaink és reprezentációnk, — és a hozzájuk kapcsolódó érzésvilág egy ré-sze — kátyúba jut, és sok-sok állításunk feltételes és ideiglenes lesz; megvála-szolatlan kérdésekkel járunk, ködben, homályban; kicsit úgy, mint az emmauszi tanítványok: „azt gondoltuk, hogy ő váltja meg Izraelt”, míg végül észrevesszük, hogy téves elképzeléseink akadályozták a valóság felismerését.

I.

Ma egyre világosabb lesz, hogy a hitet nem lehet kívülről nézni, mint a sejt-et a mikroszkóp alatt, vagy a szobrot a múzeumban. A hitet nem lehet külső objek-tumként kezelni és megérteni, — mint ahogy az életet, a szerelmet, a barátságot, a szenvedést és az örömet sem. Bele kell ugranunk a sodrásába, mert csak a folya-mat élése közben bírunk rá reflektálni. Szerelmem „tárgyát” nem érhetem el a saját ráirányulásom kívül. A hit „tárgyát” sem érhetem el másképp, mint a saját ráirányulásomban.

Már itt rá kell mutatnunk egy nagyon elterjedt téves fölfogásra, amely úgy gondolja, hogy a hit egyenlő az értelmi elfogadással; a hit egy sereg tétel és tan elfogadása és igaznak vallása egy szavahihető tanú megbízhatósága miatt. (Pl. egy Istenben három személy van; Jézus jelen van az Oltáriszentségben; a római pápa csalatkozhatatlan. Mivel bizonyos vagyok benne, hogy ezek az állítások isteni te-kintélyre támaszkodnak, igaznak fogadom el őket, bár tartalmukat át nem láthatom.) — Nos, mindez logikailag igaz, az Egyház tanítása szempontjából korrekt, de ez még nem *élő hit*. Hiányzik belőle a nagy Egészen-Másra való irányulás. A hit nem az értelem és az ismeretközli tekintély közötti viszony csupán, hanem az egész ember viszonya és élő kapcsolata a magát feltáró Végső Létalappal. Ezért a hit tárgyát soha kívülről, külső tárgyként nem szemlélhetem. A hit „tárgyát” csak személyes ráirányulásomban ragadhatom meg. Ha az Istent kívülről tekintem, az már nem hit. Az Istenről és a hit dolgairól való spekulálás lehet a hittől független észterna is.

a.) Így jutottunk el első főmegállapításunkhoz: A HIT SZEMÉLYES KAPCSO-LAT. A hitben nem azt fogadom el, hogy bizonyos hittételek és hitágazatok igazak, hanem azt, hogy a Létőceán irántam való jóindulat, ráhagyatkozhatok. Szólit, és ennek a szólításnak ígéret-jellege van: kész közölni magát velem. Ez az önközlés üdvöt, rosszból szabadulást, valódi-létre-jutást ígér. *Amit* hiszek, föl van véve ebbe a személyi kapcsolatba. — A nagy teológusok mindig tudták, hogy a hit első-sorban Isten ingyen kegyelme; önfelismerhető, önközlő, megváltó tevékenységének az eredménye. De mikor a tévtanítók ennek az önkinyilvánító tevékenységnek hol ezt, hol azt a pontját fejezték ki rosszul, a figyelem a fogalmak tisztázására, a *tan* helyességére tolódtott át; az élő hitből egyre inkább a hitágazatok értelmi el-fogadása lett; az élő hit az Egyház tekintélyével meghirdetett tanokba való be-leegyezéssé satnyult; holt vázzá, eszmerendszerré lett; sőt, még a hit értelmi tar-talma se érdekelte igazán az embereket, mondván: hiszem, amit az Egyház hisz és hirdet; ez nekem elég, mert ezzel elfogadtam az üdvözítő valóságokat. Megint, *logikailag* ennyi valóban elég; logikailag nem téves, de az életkapcsolat terén — hazug. Az ilyen tartalmatlan hit nem bírja ki az élet ezer problémájának a sú-lyát, üresnek mutatkozik; nem biztosítja az Istennel való kapcsolatot.

A személyek közti kapcsolatok leírására és elemzésére a filozófia fenome-nológiai, perszonalista és egzisztencialista iránya vállalkozott. A természettudo-mányok képtelenek még csak meg is közelíteni ezt a tárgykört. A szerelemről csak annyit tudnak mondani, hogy a nemi hormonok termelése felfokozódott; a barátságról még ennyit se; a bizalom, a remény lelkiállapotairól és élményeiről még kevesebbet. Pedig ezek nélkül a tudós sem lehet ember. Pontosan az emberek közti viszonyok teszik az embert emberré. A tudománynak ehhez az ismeretkör-höz nincs kulcsa. A természettudomány csak azt fogadja el ismeretnek, amit

kontrollálható, kikísérletezhető, általánosítható, matematikailag kifejezhető. A természettudományok példaképe a csillagászat, mert az *előre kiszámíthatóság* ideálját ez a tudomány valósítja meg legtökéletesebben.

A személyi viszonyok ismeretére ez egyáltalán nem áll. Ez is ismeret, de egészen másfajta. Először is nem lehetek semleges, kívülről megfigyelő. A személyek közti kapcsolat élő folyamat, amelyet nem lehet egy pillanatra leállítani, egy percre belőle kiugrani, hogy kívülről megfigyeljem és boncoljam. Másodszor, mikor valaki személyes kínját föltárja egy tanácsadó előtt, a tanácsadó az, aki tanul: próbál fölfedezni egy belső világot, egy kimeríthetetlen titkot. De ehhez az kell, hogy szimpátiával magába fogadja, szinte magába vegye az önközlést; neki is fel kell tárulkoznia. Mivel a tanácskérő szimpatikus befogadásra talált, ezért meg meri mutatni lelki sebeit; felszínre tud emelni rejtett bénító góccokat, először bír beléjük világitani; szembe mer nézni megnevezhetetlen vágyakkal és csak tudatlanra vehető, mert annyira irreális és impraktikus, én-eszményekkel. Először látja, hogy mi ezekben az erőkben a jogos, a szépet ígérő, a reális, a tudatba integrálható, és mi bennük a homályos, az egyszerre kettős irányú, a kétértelmű. A kölcsönös szimpátia-folyamatban a páciens fölfedezi önmaga értékeit; ami bénította, abból hozza ki az építő energiát; a tanácsadó pedig megismerte egy embernek a belső, személyi világát, és ő maga is gazdagodott emberségben általa. Kettőn együtt indultak el egy értékfelfedező útra, és hogy mire találnak, hol kötnek ki, mennyire fonódik egybe kettejük belső világa, mennyire lesznek sors egymás számára: egyikük sem tudta előre. A személyi viszonyok ismeretére nem érvényes az előre kiszámíthatóság ideálja. Az értékfelfedezésnek sosincs vége, míg a matematikában, ha a probléma meg van oldva, nincs több lépés se előre, se hátra.

A természettudományos gondolkodáshoz és módszerekhez szoktatott mai embernek annyira idegen ez a fajta megismerés, hogy nem bírja fogalmilag szabatosan kezelni; lesiklik a személyi síkról a tárgyi síkra; kívülről megfigyelő, tárgyiasító, ítélő lesz a magatartása, vagyis elzárja azt a lehetőséget, hogy a másik a maga személyi valóságában megnyilatkozzék és magát felismertesse: nincs alkalma rá, hogy a maga megismételhetetlen egyediségében megmutatkozzék, mert már előre kategóriákon keresztül fogják fel, és ami ezekben nem fér bele, észre sem veszik; előre kiszűrik. Személyi találkozás csak úgy történhet, ha mind a kettő bizalommal megnyílik a másik előtt és hagyja magát vezetni; ezért ez a fajta megismerés *elválaszthatatlan a személyes döntéstől*.

Mivel a hitismeret is az ilyen kölcsönös felnyílás és befogadás, önközlés és életszövetség (és önvalósítás) rendjébe tartozik, mindig van benne valami szabad döntés: meddig vagyok hajlandó kiszolgáltatni magamat? mennyire féltsem az énem? mennyire akarom megtartani magamnak? „Aki megtartja életét, elveszti azt”, mondja az Úr. Az akarat részéről az önzés és a gőg zárja el a hit útját, az értelem részéről a racionalizmus, amely a személyt tárgyiasítja, kívülről ítéli meg.

b.) Mi a hit? Ezzel kapcsolatban a fenomenológiai leírás másik főmegállapítása ez: *A hit olyan létállapot, amelyben a végső valósághoz való viszonya ragadja meg az embert.* Létének semmi része nem marad ezen a viszonyon kívül. Egész létével válaszol és dönt. Mindig létbeágyazottan és a világba gyökerezve kell a Lét titokzatosságával szembenéznie. A Létalap és a Végérvényes kérdése nem kezelhető rajtunk kívül eső tárgyként; nem manipulálható; nem mi ragadjuk meg azt, az áll elénk megkerülhetetlenül.

E. Levinas két személyi találkozását vizsgálva azt veszi észre, hogy a személyi síkon történő találkozás felnyit a Végtelen felé. Mindenki megvan a hajlam, hogy egy énközpontnak mindent alárendeljen. Mindent birtokolni akar. Ehhez azonban a személyeket le kell fokoznia tárggyá. Ebbe a törekvésbe idegen elemként tör be a „másik”, bizonyos fokig kinyilatkoztatás. Elismerést igényel. Az énközpontú egyetemes birtokló hajlam föltétlen föloldását, személyi önállóságának föltétel nélküli elismerését igényli: megnyílásra, a másokra irányulásra szólít. Megnyit az előre láthatatlan perspektívája felé, tehát nyitottá tesz a Végtelen iránt. Mikor a „másik” belép az életembe, döntésre hív; választanom kell a mindent magának alárendelő és birtokló énközpont és a Végtelenre irányulás közt. A végtelent, Levinas szerint, egy *erkölcsi döntésben* fedezzük fel.

c.) Mások is boncolták a létezéshez, a végtelenhez való viszonyt fenomenológiaiailag: Tillich, Bultmann, Teilhard de Chardin a kiemelkedő nevek. Gondolat-

rendszerüktől függetlenül, megegyeznek abban, hogy a hit válasz; a hit magát hitelesíti; a hit mindig veszélyeztetett; a hit remény.

1. A hit válasz. Nem kiagyalt rendszer, nem levezetés. Ellenkezőleg, kilépés önmagunkból, — feleletül arra, ami hívja egész létünket anélkül, hogy megérdemelnénk. Ebben a válaszban a lét megvilágosodik, értelmet kap; számomra kinyilatkoztatás lesz. Megváltás és üdvemény is, mert kiszólít önző, énes zárt-ságomból.

2. A hit magát hitelesíti. Mikor valakinek hiszek, hitem nem érvelésen alapszik, hanem a másik megbecsülésén. Hasonlóképpen, sem a lét hívása, sem a létre adott válasz nem fogadható be maradéktalanul a reflexív gondolat hálójába. A döntésben tárul fel — nem az elvont, hanem — az élményszerű, megélt ismeret. A bizalom-kockázat-biztonságérzés együtt adnak intuitív biztonságot.

3. A hit mindig veszélyeztetett: a gondolat síkján mindig kétségbevonható. Aki hív, mindig elérhetetlen marad. A magamból való kilépés mindig kockázat-vállalás is, de ha ezt nem vállalom, magamrzártan maradok. Életünk másratevése: üdvösség és kegyelem. A hit döntése mindig zárttság és nyíltság, énközpontú vagy följajnló életrányulás között választ. A nem hívó visszautasítja a még nem létezőt, vagyis a magába gubózás magatartását választja. Mindezek ellenére a hit nemcsak bizonyosság; a sötétség krízissé is válhat és sötétségben álló hűségé.

4. A hit remény is. Mivel a hit-válaszban kiszolgáltatom magam a lét hívásának, a jövő ígéréteinek, ezért a hitben adva van a folyton előre törő remény. Ez a remény teszi a hitet készséggé a jelek és utalások felismerésére és értelmezésére. A hit olyan, mint a radar: várja, hogy a Végtelen jelei behulljanak. A remény nyíltsága teszi a hitet érzékennyé, hogy — ha egyszer a Végtelen revelálódik — az ember magára ismerjen és magára találjon a kinyilatkoztatásban.

d.) Mielőtt tovább mehetnénk, felvetődik egy komoly kérdés: A lét hívása névtelen hívás-e vagy személyes-e a Végső Valóság?

Látuk, hogy a lét hívása nem objektíválható, nem nevezhető meg; csupán ráirányulásunkban éljük meg; nyíltságunk iránya mutat feléje. Irányulásunk végső tárgya nem érhető el önmagában, hanem csak tárgyakon, jeleken keresztül. Hogyan beszélhetünk róla egyáltalán? A Biblia tele van antropomorfizmusokkal: az Öregisten gyűrja az agyagot; belélehel az életet; beszél az Isten haragjáról, karja erejéről. Ezért a mai nyelvanalitikus iskola — igazolhatatlan, tapasztalatilag ellenőrizhetetlen, megbízhatatlan nyelvnek tartja, érvényességét kétségbe vonja.

J. T. Ramsey így válaszol erre: a hit-nyelvezet segítségével nem tapasztalaton túli és világefeletti tárgyról beszélünk, hanem utalunk egy egészen másfajta tapasztalatra, amelyben létünk felnyílik a valóság egészen új megismerésére. (Pl. a „hatalmas” szóval egzisztenciális tapasztalatot jelölünk meg; ez a tapasztalat szolgál modellül, hogy az ismeretlen titok-helyzetet, a „mindenható” valamiképpen megértsük. A „mindenható” szó nem egyszerűen a „hatalmas” szóval jelzett tapasztalat felnagyítását jelzi; erre a „nagy hatású” szót használjuk. A „mindenható” szót nem felnagyító, hanem utaló, feltáró modellül használjuk, egy az egész mindenséget feltáró tapasztalat modelljéül. A véges modellek az egyetemes feltáró tapasztalat megközelítésére adnak támpontot, rámutató jelként használjuk őket.)

A vallási nyelv, ezek szerint tehát, nem tárgyi ismeretet közlő nyelv, de nem is pusztán alanyi látásmódot kifejező nyelv, hanem a kettő között áll: nem alanyi szemüvegen keresztül való látást fejez ki, hanem a valóság természetének megfelelő látást tesz lehetővé, — belelátást a valóságba, vagy még pontosabban, a valóság felé látást. J. T. Ramsey ugyanazt mondja a nyelvanalízis fogalmaival, mint Aquinói Szent Tamás a metafizikai fogalmakkal: *Articulus fidei est perceptio divinae veritatis tendens in ipsam* = a hitágazat az isteni igazságnak olyan meglátása, amely az isteni igazság felé tör. Mivel a véges tapasztalat is ellenőrizhető, meg az utalási érték is, a vallási nyelv nem önkényes és igazolhatatlan nyelv. Érvényes használata annál is inkább ellenőrizhető, mivel a sokféle modell mind egy irányba mutat.

Mi tehát az Isten szó jelentése? A mindenség-feltáró tapasztalat tartalmát jelöli. Rejtjel a megnevezhetetlen valóság jelölésére. Az, amire vallási tapasztalataink, a Végső Létalapra irányuló nyugtalanságunk és örömünk vonatkozik. Ezt a tapasztalatot másképp, mint az interperszonális tapasztalatok nyelvén megközelíteni sem tudjuk. A mindenség-feltáró tapasztalatnak interszubjektív a struktúrája. Ilyen értelemben a Végső Létalapot személyesnek kell mondanunk.

II.

Eddig csak filozofáltunk, még ha a modern filozófia nyelvén tettük is. A kereszténység azt állítja, hogy a Végső Létalap nemcsak a lét-tapasztalatban tárta föl magát, hanem más — a történelem meghatározott pontjain adott — jelein keresztül is; embereket, eseményeket használt fel a maga felismertetésére. *Lehet-e a történelem Isten-feltáró, kinyilatkoztató közeg? — Hogyan tudom, hogy ezeken az eseményeken keresztül most a végső létalap szólít engem?* Ha erre a két kérdésre választ bírunk adni, már el is jutottunk a *fenomenológiai értelemben vett kinyilatkoztatástól* a keresztény értelemben vett kinyilatkoztatásig.

a.) *Az esemény lehet Isten-feltáró közeg.* Az esemény ugyanis nem pusztán tény, hanem minden történés mond is valamit; jelent valamit; szól hozzám, a szó szoros értelmében létre-hív. Tehát az esemény lét-nyelv. A magát jelein keresztül feltárni szándékozó Létalap bizonyos eseményeket használ fel rámutató modellül. Ahogy a „hatalmas” szó modellül szolgál, hogy a „mindenhatóra” mutató tapasztalatról szólni tudjunk, úgy szolgálnak egyes események modellül, támpontul, szimbólum gyanánt a mindenség-feltáró tapasztalat számára. Az esemény nem tárgyi adatközlő nyelv, hanem magatartás változtatásra szólító utaló nyelv: az esemény utal valamire, egy kifejezhetetlen titokra, ami egész léteket hívja. A hívő ezzel az eseménnyel interszjektív kapcsolatba kerül: az esemény hív, szólít, fenyeget, követel, fölnyit, ígér, iránya van, — utal a Végtelen Lét önfeltáró tetteire; ezen az eseményen keresztül a Végső Valóság valamiképpen jelzi jelenlétét, felismerteti magát és szándékát. Gondoljunk például a héberek Vörös-tengeri átkelésére és szabadulására. Ez a történelmi esemény utal valamire; modell arra, hogy a Végső Valóság ingyen-szabadító valósága felé lássunk és arról beszélni tudjunk. Ez az esemény-nyelv az intuitív valóságba látás, illetve valóság felé látás nyelve.

b.) *Hogyan ismerem fel, hogy a történelmi eseményeken keresztül a Végső Létalap szólít engem? Hogyan értem meg ezt a nyelvet? Az esemény-modell jelentését hogyan értelmezzük?*

Már említettük, hogy a hit nyitottá tesz a Végtelen felé. Mint a radar, várja a jelek beléhullását. Azonnal észreveszi és felismeri az esemény-üzenet fölbukkanását és utalási irányát. Az, ami megérint, nem várt szó és mégis ismerős nyelv. (Talán a szerelmesek gügyögéséhez hasonlíthatnánk leginkább; ez sem új tárgyi ismeretet közlő nyelv, hanem a személyi érték-élmény nyelve.) Az esemény-nyelv, ez a hozzá intézett szó, kiszólitja önmagából, és amikor feléje indul az egész létét átadó döntésben: az elfogadott ígéletben új létmód lehetőségei tárulnak föl előtte, amelyek egy teljesebb és valódibb lét tapasztalatát és ígéletét hozzák számára. A kinyilvánító szó és a figyelő hit úgy egymásba illenek, mint a fogaskerekek. A kinyilatkoztatás tehát se nem pusztán létre ébredés, se nem személyesen ránk törő isteni fény; nem teofánia, hanem eseményben kimondott szó, amelyet a hit fog fel.

c.) *Ha a hit „olvassa ki” az események értelmét, lehet-e ellenőrizni az értelmezés helyességét?* Biztos, hogy nem lehet kívülről ellenőrizni. A gyermekszülés tapasztalását egy férfi csak kívülről közelítheti meg: személyes tapasztalata csak nőnek, helyesebben csak anyának lehet róla. Mivel a hit olvassa az események értelmét, ez a hittevékenységi folyamat csak a hiten belül ellenőrizhető; az ellenőrző beleáll az esemény és a jelentése közt kialakuló párbeszédbe: azon belül próbálja megragadni, mikor hogyan lett a tény jellé, modellé, szimbólummá; hogyan nyílt meg a tény a hitértelmezés számára. Így lehet, — és így lehet ellenőrizni a hit-adta értelmezés helyességét.

III.

Hogyan ellenőrizhetem hitem valóságát? Hogyan jutok el a mai egyház hirdette hittől az ősegyház Krisztus-hirdetéséig; onnan hogyan jutok el az első pünkösdig, amikor az apostolok számára az addig átélt események a Lét mélységeit feltáró végérvényes üzenetté váltak? És hogyan jutok el a pünkösd tanúk hitétől az azt megalapozó történelmi tényekig?

Mi az összefüggés a mai hit és az ősegyház hite között? Ez a hitfolytonosság kérdése. Mi az összefüggés az ősegyház hite és a történelmi Jézus között? Ez a történelmi alap kérdése. Ismét hangsúlyozzuk, hogy mindezt csak a hiten belül

vizsgálhatjuk, nem hitünkéből kilépve, mert az életfolyamatokat csak életfolyamatba ágyazva vizsgálhatjuk.

a.) *Mit hitt és hirdetett az ősegyház?* A Krisztus-hit első tanúi beleszülettek egy üdvtörténeti helyzetbe: hitük volt, hitük nyílt volt, várták Isten jeleit. Ebbe a hitkészségbe hull bele Jézus személye és hívása. Jézus jel, de jelentése eleinte nem világos, a hitetlenek nem is hajlandók jelnek venni. Pünkösdkor világosodik meg, hogy Jézus működése és személye..., mindaz, amin a tanúk addig átmertek..., sőt, a zsidóság egész vallási múltja..., de még a világ történelme is..., sőt maga a Végso Létalap is — csak a föltámadás megtapasztalásának szemszögéből magyarázható. A feltámadt Jézus a Végso Idők jelenléte.

Az első tanúk egyszerre tanuskodnak a tényről és a tények jelentéséről: tapintották, együtt ettek vele, — feltámadott. Amint a héberek számára az exodus Isten-feltárási modell-nyelv volt, úgy az apostolok számára Jézus-tapasztalatuk az Isten-feltárási modell-nyelv.

Központi élményük ez: Jézus életének mindenben túlnyúló jelentése van. A Végso Létalapnak, a Végtelen Személyes Létnak végérvényes szava: Jézus, a Krisztus. Isten ígéreteinek Amenje Ő, fellebbezhetetlen tekintély és norma. Mikor az embertárs, a „másik” pusztán jelenlétével megnyílásra és találkozásra hív, ebben a hívó szóban Jézus jelen van; ő benne a transzcendens dimenzió: magatartásunk Bírāja és Ítélete. Jézuson keresztül tárul fel, ki az Isten, ki a Létneg-alapozó: föltétlen igényű szeretet. Ez hordoz mindent, ami csak létezik. — Ezek után kegyelem, ígélet, bűn, üdvösség: az alapvető vallási fogalmak és tapasztalatok új, teljesebb értelmet és tartalmat kapnak. A keresztén föltárási a Létneg-föltétel önadása és föltétel önadásra hívó szava. Jézus élete, halála, föltámadása együtt az Összeretet képe, szimbóluma és történeti nyelve. Isten egészen más volta jobban megmutatkozik a jézusi önküresítésben, mint bármilyen teofániában. A föltámadás a szeretet győzelmes erejét nyilvánítja ki. Rádöbent a bűn természetére, de a megváltás lehetőségeire is. Az élet, a történelem és a mindenség egészét érintő eseményről van szó.

A tanúk központi hit-élményük kegyelmébe igyekeznek felvenni embertársait: Isten jézusi üdvtörténete most felhangzó léthívássá, több, valóságosabb, isteni életre hívássá lesz az apostoli ígehirdetésben. Így az üdvtörténet folytatódik, mivel a Jézus-élmény és jelentése a hívó válaszában kinyilatkoztatássá lesz a nem tanúk számára is.

A tanúk a szándékolt üzenetet a maguk korának nyelvén, felfogásmódján, mentalitásán keresztül közvetítették. Mi csak úgy férközhetünk a szándékolt jelentéshez, ha a szándékolt üzenetet kibontjuk a korhoz, kultúrához, nyelvi szemléletmódhoz kötött kifejezésmódból, és áttesszük azt saját korunk gondolkodási és kifejezési kategóriáiba. De amint említettük, minden fordítás: értelmezés, approximáció. Ezzel adva van az áthagyományozás hűségének problémája.

b.) De még mielőtt ezzel foglalkoznánk, szemügyre kell vennünk *a hit sugallta értelmezés és a történelem viszonyát*. Nyilvánvaló, hogy az apostoli tanuskodásban ez a kettő: a történések és értelmezésük szükségképpen keverednek. Az apostolok Jézus életének nem riporterei akartak lenni, nem újságírók és filmfőlvevők, hanem Jézus élete *jelentésének* meghirdetői.

Az evangéliumokat olvasva rendkívül nehéz szétválasztani, mi a faktum és mi annak hitbeli értelmezése. A szétválasztás nehézségéből az egyik legnagyobb protestáns szentírástudós, Bultmann azt a következtetést vonta le, hogy a történelmi Jézus nem fontos, elég a hit Krisztusa. Tanítványa, Bornkamm szembe fordult mesterével, és azt mondja: az igaz, hogy nehéz szétválasztani a faktumot a hitbeli magyarázattól; az evangéliumok mégsem engedik meg a székepszist. Bennük van Krisztus; az a valami, az a valaki, aki ezt az interpretációt lehetővé tette. Ez a tény ki nem magyarázható, másra vissza nem vezethető; sokkal eredetibb, semhogy az értelmezőktől jöhetne. Jézus üzenete és élete a föltámadás-előttés, az interpretáció-előttés alap. Az üzenet maga világosabb ugyan a számunkra, mint Jézus életének körülményei; de Jézus magatartásában már adva van és jelen van az, amit a későbbi reflexió onnan kibont, és a Krisztusra vonatkozó tanításokban és dogmákban megfogalmaz. Példa: ha Jézus nem is hívta magát Messiásnak és nem is használta a messiási címeket, az ősegyháznak joga volt és legitim oka volt, hogy ezekkel a címekkel jellemezze Jézust.

Ma sok szentírásmagyarázati kérdés még tisztázatlan — tudományos szempontból. A hitnek szembe kell tudni nézni megoldatlan történeti kérdésekkel. Glo-

bálisan ragaszkodom a hithez, ugyanakkor nyitott vagyok a problémák iránt. Ezt kívánja a becsületes gyakorlati magatartás.

c.) Végső kérdésünk az *áthagyományozás*. Mi a keresztény *hagyomány* fenomenológiailag? vagyis mi a keresztény hagyomány, mint jelenség?

Két önkifejtő erő találkozik benne nemzedékre: a közösség hite és a krisztusi üzenet; ennek a találkozásornak a története adja a hagyományt. Az adott közösség hite az a radar, amelybe belehull a Jézus-esemény, mint a Létalap önfeltáró, valós létre hívó szava. Ez az esemény mond valamit, ránk kérdez és megkérdézi tőlünk: mit jelent Jézus a *mi* számunkra ma, az üdvtörténeti mában? Minderkor egyházi közösségének felelnie kell erre a kérdésre; mindenkor újrafogalmazza a maga számára: ki Jézus és hogyan tárul föl benne az Isten? Hit-folytonosság és folytonosan új megértés nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő fogalmak és valóságok; az előrehaladó hűség két lába.

Ebből következik, hogy minden újraértelmezés ideiglenes. Az Istenről szóló hit-beszéd tulajdonképpen nem Istenről szól, hanem Istenre mutat, Isten felé történő utalás. Isten mindig szavainkon, kifejezéseinken túl van. Minden újraértelmezés megkérdőjelezi azt, amit előző korok magától értetődőnek tartottak, pedig nem az. Így egyre inkább kihámozza a kifejezeshálóból a szándékolt jelentést és üzenetet. Ugyanakkor nagyon is tudatában vagyunk annak, hogy a szándékolt jelentést nem érhetjük el másképpen, csak ha valami kifejezeshálóba befogjuk, vagyis titok-feltáró utalási nyelvként használjuk képeinket és kifejezéseinket.

Mi biztosítja a sok újraértelmezés közben a hit Jézusának azonosságát? *Mi biztosítja a hit folytonosságát és hitelességét?*

A *sugalmazás* és a *tévedhetetlenség*. A Szentlélek mellettünk állásának tapasztalatát foglalja össze a hit ebben a két szóban.

A sugalmazás nem azt jelenti, hogy Isten a szentíró fülébe súgja mondani-valóját azért, hogy a hitalapító eseményeket hűen írja le; és a tévedhetetlenség sem azt jelenti, hogy most hirtelen felszakad az ég, hogy a pápa egy pillanatra beeláthasson az Isten titkaiba, mert az Isten most valami újat akar tanítani népének. Mind a két szó az Egyház tapasztalatára utal: a Szentlélek állt mellettünk, mikor a jézusi üdveseményt a Szentírás írói megfogalmazták; valóban azt az üzenetet fejezték ki, amit a Jézus-eseménnyel kapcsolatban a Végső Létalap nekünk mondani kívánt, amire a Jézus-esemény nyelvén keresztül a Végső Létalap minket hív és szólít. Az Egyház tévedhetetlensége — és bizonyos, pontosan körülhatárolt feltételek mellett a pápa csalahatatlansága — nem más, mint tulajdonsága az eredeti Isten-feltáró jézusi esemény és a folytonos hívó újraértelmezés között folyó dialógusnak. A Szentlélek mellettünk állása biztosítja, hogy meglegyen a biztos megfelelés a kinyilvánító üzenet és az üzenet újrafogalmazása közt. A Szentlélek önmagához való hűsége a biztosíték erre. A Szentlélek mellettünk állása biztosítja azt is, hogy az üzenetet helyesen értsük meg, vagyis, hogy az üzenet folytonosan hű maradjon önmagához.

A modern gondolkodásnak megfelelően — a jelenséget és a tapasztalatot leíró és elemző fenomenológia fogalmaival és a nyelvhasználat megbízhatóságát ellenőrző nyelvanalízis fogalmaival — próbáltuk leírni, mi a hit és fölvázolni, milyen lépéseken keresztül igazolhatjuk hitünket saját magunk számára úgy, hogy a mai világ ne érezze a hitet irrelevensnek, letűnőben levő világképek és mentalitások maradványának.

A sok érintett és nem érintett kérdéssel katolikus és protestáns, hívő és hitetlen kutatók százai foglalkoznak. A triumfalizmus kora elmúlt, a becsületes párbeszéd a miénk. Munkájuk sokat segít minket abban, hogy hitünket jobban megértsük és világosabban birtokoljuk. Kérdéscsoportjaik hallatára nem szabad azonnal eliszonyodnunk, hogy jaj, mi lesz a hittel. Ha egy darabig el is bizonytalanodik a hitünk, végeredményben tisztábban és izmosabban kerül ki belőle, ha imádságos lélekkel hívek maradtunk az Isten önfeltáró üzenetéhez, hívásához és minden létkérdésre adott válaszához, Jézus Krisztushoz.

Isten nem tudományos munkát vár tőlünk, hanem annak megértését, hogy a Jézus-eseményben magát feltáró Végső Létalap hívása mindig egy véges és halandó kultúra nyelvén érkezik el hozzánk, és válaszuk is egy kultúrmentális fogalomvilágával fejeződik ki, de minden nyelv csak utalás a nagy Titokra. A Végső Létalap és az én kapcsolata azon a síkon történik, amelyre a nyelv csak utalni bír.